

ժողովուրդին կողմէն ուղարկուած էր Էջմիածին քահանայ ձեռնադրուելու համար: Վերադրեալ թուրք տնդեկութիւնները առնուած են իրմէ. իր ձեռն պատրաստեցինք մասն մերկայ աշխատութիւնը, գոր կ'ընծայենք հայ ուսումնականներուն: Պարոմ Կայմաեան լինելով երեսմասնայ հասակի մէջ՝ մեր աշխատութիւնը կը մերկայացըմէ: Մուշակացոց* միջին հասակի լեզուն. հմտագոյմ (ծերերու) լեզուն աւելի ամխաւուն էր անշուշտ, ինչպէս որ նոյն ինքը պր. Կայմաեան շատ ամգամ կը հաստատէր յայտնելով թէ այս ինչ այն ինչ ձեւը թէնս այսժ ցործածական է, թայց կը լսուի ծերոց բերմէն: Մատաղագոյն սեւրումը թուրքովիմ կորուսած է հարկաւ զամոնը:

Այս հատորիս մէջ շնացած են դարմանել մախորդ աշխատութեանն ընդհանուր ուղղութեան մասին այն թերութիւնները, որոնց համար դիտողութիւններ եղած էին ինձ: Ուսուցիչս պր. Մէլլէ մախ բերածացի և ապա գրաւոր կերպով կը քննադատէր, թէ համեմատութեանն եզր առնուած էր առհասարակ մեր արդի հայերէնը, ինչ որ երբեմն ձախող մանապարհներու կ'առաջնորդէր. երկրորդ, իւրաքանչիւր ձայնական օրէնքի հանդէպ դրուած օրինակներու մուագութիւնը, որով շատ ամգամ չունենալով նոյն օրէնքին ազգած օրինակներուն ամբողջութիւնը, տկար կամ կիսատ գաղափար մը կը կազմուէր նոյն օրէնքին զօրութեան և ազդեցութեան մասին: մանաւանդ երկրորդական օրէնքներու համար պր. Մէլլէ կը պահանջէր, որ օրինակներն ամբողջական ըլլան: Նոյնպէս և պր. Լեւոն Մսերեան մասնատոր մասնակով կը դիտէր, թէ գործածութեան առնուած հայ այբուբենին դէմ պարտաւոր էի զնել եւրոպական համագործները, որպէս զի տարտամ գաղափար մը չկազմուէր նոյն գրիւրուն հիման մասին. երրորդ, ընդհանուրապէս աշխատութեան և մասնատորապէս գրքին վերջը դրուած ըմիկ հատուածոց համառոտութիւնը:

Իմ մերկայ երկրորդ հատորիս մէջ ամբողջ այս թերութիւնները վերցուած են. իւրաքանչիւր բառի կամ ձեւի դէմ համեմատութեանմ առնուած է մեր հիմ լեզուն, օրինակները ուղղաբար առատ, և հարկ եղած ժամանակ՝ այսինքն երկրորդական օրէնքներուն դէմ ամբողջական

են. նոյնպէս դրուած է եւրոպական համապատասխան այբուբեն, այն որ եւրոպացի մորագոյն լեզուաբաններ լրիւրուած են օտար լեզուներու տառադարձութեան համար. միտմզամայն և աշխատութեանմ վերջը դրուած հատուածը աւելի ընդարձակ է:

Այսու կը յուսամ՝ թէ լրացուցած պիտի լինիմ յարգելի քննադատներու բարձունքը:

Ի դիւրութիւն ըմթնըցողաց՝ գերմաներէն, ռումաներէն կամ օսմաներէն, և այլն, փոխառեալ բառերու դիմացն ենս դրուած է անոնց հայերէն մշտնակութիւնը:

Էջմիածին 1898, Նոյեմբ.

ՀՐԱՅԵԱՅ Գ. ԱՆԱԽԱՆԻՆ.

Մ Ա Ի Տ Ք

Սուշաւա (Suczawa) բաղաբը կը գտնուի Աւստրիոյ Բուշովինա (Bukowina) գաւառին արեւելեան ծայրը՝ Ռումանիոյ սահմանին վրայ, Սուշաւա գետին մօտ:

Բուշովինա գաւառին ընդհանուր բնակչաց թիւն է 800,000, որոնց մեծագոյն մասը Ռումին և Ռուսին. յետոյ կու գան Լեհները, Հրեաները, Մաճարները, Հայերը, Լիպովաններ (Lipowan), Գնչուներ, Մազուրներ (Mazur), և այլն: Բուշովինա գաւառին բնակչական Հայոց թիւը 1000ի չափ է, որոնցմէ 600ը կաթողիկէ, իսկ 400ը լուսաւորչական Հայեր:

Հայոց բնակած երկու գլխաւոր բաղաբներն են Սուշաւա (Suczawa) և Չէրնովիցա (Czernowitz). Սուշաւա բաղաբին մէջ կան 200 լուսաւորչական և 80 կաթողիկէ Հայեր. Սուշաւայի բնդհանուր բնակչաց թիւն է 20,000. Չէրնովիցայի մէջ կան 400 կաթողիկէ և 25 լուսաւորչական Հայեր. Չէրնովիցայի բնդհանուր բնակչաց թիւն է 80,000.

Բաց ի Սուշաւայի և Չէրնովիցայի այս 700 Հայերէն, Ֆադաւա 300ը կը բնակին Հոմոր (Homor), Բադաուց (Radantz), Դորնա-Վատրա (Dorna-Watra), և Սոլկա (Solka) բաղաբները և ասոնց մերձակայ գիւղերը, Ինչպէս, Իլիշէշու (Illischeschitz), Կոստինա (Kostina), Կաչիկա (Kaczika),

* Իժմ և ի Նախընթացս Սուշաւա և ոչ Սուշաւա:

վամա (Wama) և այլն և Ասոնց մէջ ազգաբնակութիւնը խառն է, կան՝ թէ՛ կաթովի եւ թէ՛ լուսաւորչական Հայեր. բայց վերջի չորս գիւղերուն մէջ՝ որոնք կը դառնաին Սուլավա բաղաբնի մօտերը, միայն լուսաւորչական, թուով ընդ ամէնը 50 հոգի:

Լուսաւորչական Հայոց կեդրոնն է Սուլավա՝ ուր կան չորս եկեղեցի. Ս. Խաչի Մայր-Եկեղեցին, Ս. Սիմէոն, Ս. Հաճիա տար (Ռում. Mitok) և Ս. Օգոստինոսի վանքը: Հոմոր ունի մէկ եկեղեցի՝ Ս. Գևորգ: Ուրիշ տեղ լուսաւորչական եկեղեցի չկայ: Սուլավայի Հայերն ունին նմանութեան երկսեռ վարժարան մը և առանձին հոգաբարձու թիւն, որու խնամակալութեան տակ են Սուլավայի 4 եկեղեցիները, Հոմորի եկեղեցին և ամէն տեղի (մինչեւ իսկ Լեհաստանի) լուսաւորչական Հայերը:

Կաթովիկէ Հայերն ունին մէկ եկեղեցի Ջերնովիցայի մէջ. մատուռ մը Նեգրաշտինայի մէջ (Negruschtina), որ առաջ լուսաւորչական Հայոց կը պատկանէր, իսկ 8-10 տարիէ ի վեր անցած է կաթովիկէ Հայերուն ձեռքը, ամուսնական խնամութեանց պատճառաւ: Սուլավայի մէջ ալ ունին մէկ խորան ասեղայն կաթովիկէ եկեղեցւոյն մէջ:

Սուլավա բաղաբը մինչեւ 1775 թուականը կը գտնուէր Ռումանիոյ մէջ, օսմանեան զերիշխանութեան տակ. այդ թուին՝ Մարիա Թերեզա կայսրուհւոյն օրով անցաւ Աւստրիոյ. Հայերը թէ՛ւ ուղեցին զաղծել Ռումանիոյ միւս բաղաբները, բայց կայսրուհին մեծամեծ արօտնութիւններ և ազնուականութեան տիտղոսներ շնորհելով՝ կարողացաւ հաճել Հայոց սիրտը. այն ժամանակ բովանդակ վաճառականութիւնը Հայոց ձեռքն էր, այնպէս որ կայսրուհին կը վախճար թէ մի գուցէ Հայոց գաղթականութեամբ երկրին ամբողջ վաճառականութիւնը փճանայ:

Աւելի վերջերը Սուլավայի Հայերը տարածուեցան Ռումանիոյ այլեւայլ բաղաբները. այնպէս որ այժմ Ռումանիոյ Ֆոքշան (Focșani), Բուկարեշտ (Bucaresti), Տէկուշ (Tecuci), Բոտոշան (Botoșeni), Բալա (Bacău), Ռուման (Roman), Եւաշ

(Jassi), և այլն, բաղաբներուն հայ բնակչաց մեծագոյն մասը Սուլավայի է: Ռումանահայոց բովանդակ թիւը կը բարձրանայ մինչեւ 18,000:

Բուկովինայի 1000 հայ բնակիչներէն միայն 600ը հայախօս է. բոլոր 400 լուսաւորչականները կը խօսին Սուլավա բաղաբին հայ բարբառը. 600 կաթովիկէներուն մէջ հայախօս են 200 հոգի և կը գործածեն Լեհաստանի Հայոց բարբառը: Նմանապէս Ռումանիոյ Սուլավայի հայ զաղծականները կը խօսին Սուլավացոց բարբառը:

Առ հասարակ Բուկովինայի և մասնաւորապէս Սուլավայի Հայոց վրայ աւելի ընդարձակ տեղեկական, պատմական և ազգագրական տեղեկութեանց համար տես Դեմետրիոս Տանի Արեւելեան Հայքի Պոլիովինա, թրքին. Հ. Գրիգորիս վ. Գալմբեարեան, վրիննա. 1894: Նոյնպէս Տեղեկագրութիւն Հայոց Գաղթականութեան որ Մուստաֆա լաբիա, ի Հունգարիա և ի Լեհաստան. Արշակ Աթուհեան. 1877, Ֆրեշան. և Ռումանահայոց ներկան և աղագայն. Պետրոս ԲՆՅ. Մամիկոնեան. Կալաց. 1895:

Շարայարեթի

Գ Բ Զ

ԾԲԳԻ մը մէջ ըրձայի դնել իմ հոգիմ,
Կապոյտ մըրոյմ երկնի, ծաղկիմ ամուշ բոյր,
Շողմ արեւուն և հուր եռամիւր բոցիմ,
Ձայմեր ամէմ ու ամէմ գնդ ու հրապոյր:

Բայց պէտք էր վիճ, վիճ լարերով զօրագոյմ.
Այս մեծ ըրձիմ առջեւ խիմն լայ տըխուր,
Նըման թըւնոյ՝ որու թնեւ սարսուռում
Ամոնելիմ մէջ յոգիմ, ճիւղեմ եմ ի զուր:

Ի գոյր կըտը՛ լայնութիւնիմն արխրազգած,
Ջուր մորորում աշխարհներու միջեւ մոր,
Քըտուի զըմտոց մտի՛ զըշերուում մէջ կախում
Ուր պըլպըլամ իրեմ շահերը ամգոր:

Ո՛րչափ հեռու սուրհայ վազըրվմ իր արագ,
Պիտի չտեսնէ բմու սահմանմեր կապոյտիմ.
Պարսպիմ մէջ երեք իր թուլքմ համարծակ
Պիտի չհասնիմ հոմ ուր յամգի ջիւճ երկրիմ:

Թըգ՛. Հ. Ա. Ղ.

ԱԼԻՍ ՅԸ ՇԱՍՐՈՒԵ